

1. Św. Dymitr, ikona z połowy XVIII w., Rovne
2. Św. Archanioł Michał, połowa XVI w.

dycyjne cerkwie drewniane, ale coraz częściej wznoszono nowe, murowane, na podstawie opracowanych w Wiedniu typowych projektów, w których zanikały tradycje własnego budownictwa.

Większość zabytkowych drewnianych cerkwi we wschodniej Słowacji pochodzi z XVII i XVIII w. Zachowało się ich ponad trzydzieści. Ani tragedie obu wojen światowych, ani kasata unii przez czeskosłowackie władze komunistyczne i przejęcie świątyń przez Cerkiew prawosławną, nie spowodowały wielkich ubytków w liczbie ani wystroju świątyń. Pod tym względem słowackie cerkiewki i ich wnętrza miały więcej szczęścia niż ich siostry po polskiej stronie, w znacznej mierze zdewastowane lub ograbione po przesiedleniu ludności ukraińskiej w 1947 r. w ramach akcji „Wisła”. Wiele cennych ikon zostało zabezpieczonych w muzeach w Bardejowie, Swidniku, w Słowackiej Galerii Narodowej w Bratysławie, sześć cerkwi wraz z wyposażeniem przeniesiono do skansenów w Swidniku, Bardejowskich Kupelach, Starej Lubowni, Humennem i Koszycach.

Od zakończenia pierwszej wojny światowej ludność rusnacko-łemkowska oraz związane z nią zabytki sztuki cerkiewnej dzielą granice trzech, a nawet czterech państw. Ten w miarę jednolity mikroregion artystyczny obejmuje oprócz północno-wschodniej

2

Słowacji, południowo-wschodnią Polskę, zachodnią (zakarpaczką) Ukrainę oraz – częściowo – wschodnie Węgry. W minionym stuleciu ruska ludność tych ziem ulegała w poszczególnych krajach procesom językowej i kulturowej asymilacji – słowianizacji, polonizacji, madziaryzacji i ukrainizacji. W trzech pierwszych przypadkach

jedynym wyróżnikiem pozostała greckokatolicka tożsamość wyznaniowa.

Dramatyczne losy Kościoła unickiego w czasach dyktatury komunistycznej w każdym z tych krajów były okupione wieloma ofiarami. W Czechosłowacji Kościół greckokatolicki został zdelegalizowany w 1950 r., a wierni przymusowo

wcieleni do Cerkwi prawosławnej. Kościół unicki wyszedł z podziemia po praskiej wiosnie 1968 r., a pełną niezależność otrzymał dopiero w 1989 r. Widocznym śladem istniejących podziałów i napięć wyznaniowych są dzisiaj stojące lub wznoszone w wielu wioskach i miasteczkach, nierzadko obok siebie, cerkwie dwóch wyznań obrządku bizantyńskiego – unickie i prawosławne.

Z oświetlonych świecami wewnątrz jednych i drugich cerkwi wznosi się do nieba ta sama, co przed wiekami pieśń: „*Którzy Cherubinów mistycznie wyobrażamy i życiodajnej Trójcy trzykrotnie święty hymn śpiewamy, odłóżmy wszelkie ziemskie troski*”. Wysoko w górze, gdzie nie sięgają już narodości ani wyznaniowe podziały, łączy się ona z pieśniami płynącymi z katolickich i ewangelickich kościołów w jeden radosny hymn: „*Abymy mogli przyjąć króla wszechświata, którego niewiedzialnie na tarczach niosą zastępy aniołów. Alleluja, Alleluja, Alleluja.*”

Michał Janocha

Na początku 2008 r. w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie czynna była wystawa „Między Wschodem i Zachodem. Ikony ze Słowacji”, przygotowana przez warszawskie Muzeum Archeologiczne i Muzeum Szariskie w Bardejowie na Słowacji. Kolejną prezentację zabytków związanych z Kościołem greckokatolickim na Słowacji stanowi wystawa „Świat karpaccich świątyń”, która do 10 lutego br. czynna była w Warszawie, a teraz gości w innych miastach Polski (zob. „Spotkania z Zabytkami”, nr 1, 2009, s. 34).

Spotkanie z książką

IKONY W POLSCE

W 2008 r. warszawskie wydawnictwo ARKADY opublikowało książkę Michała Janochy *Ikony w Polsce. Od średniowiecza do współczesności*. Autor, ksiądz, historyk sztuki i teolog, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, jest też kierownikiem Katedry Historii Kultury Chrześcijańskiego Wschodu. We wstępie do publikacji czytamy: „*W najszerzym znaczeniu terminem «ikona» można określić każdy obraz wykonany dowolną techniką, jednak w historii sztuki ikona jest wizerunkiem sakralnym związanym z tradycją chrześcijańskiego Wschodu, wykonanym najczęściej na desce techniką enkaustyczną lub temperową, według określonego wzoru. W niniejszej książce będziemy używać pojęcia «ikona» w tym węższym znaczeniu, przeciwstawiając je pojęciu obrazu religijnego związanemu z tradycją zachodnią*”.

Publikacja podzielona została na dwie części. W pierwszej części przedstawiono historię ikon i podzielono je na cztery grupy: ikony z terenów dawnego państwa polsko-łitewskiego, nazywane zachodnioruskimi, ukraińskimi lub białoruskimi; ikony rosyjskie (w tym staroobrzędowe); ikony spoz Rosji (przede wszystkim z Grecji i Bałkanów) oraz ikony współczesne, powstałe w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

Druga część książki, nazwana *Galerią ikon*, stanowi przegląd najważniejszych tematów ikonograficznych. Poznajemy ikony: Trójcy Świętej i Chrystusa, Matki Boskiej, świąteczne (będące ilustracją pewnych ewangelicznych wydarzeń z życia Jezusa i Maryi), ikony świętych (a także proroków i apostołów) oraz symboliczno-allegoryczne. W całej publi-

kacji zamieszczono ponad 300 doskonałej jakości reprodukcji ikon, które pochodzą z 24 muzeów i 40 świątyń prawosławnych, unickich, rzymskokatolickich oraz z kolekcji prywatnych. Aby wszechstronnie ująć temat, autor przedstawił zarówno bardzo znane arcydzieła, jak i ikony o małej wartości artystycznej, naiwne, ale mające swoisty urok, czasem pokazywane po raz pierwszy.

Książka jest wydana jak luksusowy album. Grafiki i autor projektu, Maciej Buszewicz, oprawił ją w złoto, złote są obramienia kart, tytuły rozdziałów i śródtytuły, a nawet paginy. Maciej Buszewicz zaprojektował również czcionkę wzorowaną na cyrylicy, którą złożone zostały wszystkie tytuły. Staranna szata graficzna nadaje książce wygląd... ikony. Wszystkie walory publikacji zostały docenione – „Magazyn Literacki KSIĄŻKI” uznał ją Książką Roku 2008 w kategorii Sztuka.

Na końcu publikacji zamieszczono katalog ilustracji, słownik terminów cerkiewnych występujących w tekstach, indeks tematów, miejscowości i osób oraz bibliografię.

Warto nabyć ten wspaniały album nie tylko dla przeżycia estetycznego, ale również dla usystematyzowania naszej wiedzy dotyczącej tematu.

Książka w cenie 129 zł dostępna jest w większych księgarniach i bezpośrednio u wydawcy (Wydawnictwo ARKADY, 00-344 Warszawa, ul. Dobra 28, tel. księgarni wysyłkowej 022 828-68-47, tel. księgarni firmowej 022 828-40-20, e-mail: info@arkady.com.pl, www.arkady-info.eu).

